

О‘ЗBEKISTON SANOAT KORXONALARIDA INVESTITSION FAOLIYATNI BUXGALTERIYA HISOBI ORQALI BAHOLASH

Toshkent davlat iqtisodiyot

Universiteti talabasi Islom Karimov

Toshket davlat iqdisodiyot

Unversetiti o‘qituvchisi Allashkurov Dilshodbek

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada O‘zbekiston sanoat korxonalarida investitsion faoliyatni buxgalteriya hisobi orqali baholash masalalari tadqiq etilgan. Investitsion jarayonlarning to‘g‘ri hisobga olinishi korxonalarning moliyaviy holatini baholash, investitsiya samaradorligini aniqlash hamda boshqaruv qarorlarini qabul qilishda muhim axborot manbai bo‘lib xizmat qiladi. Maqolada investitsion faoliyat tushunchasi, uning sanoat korxonalaridagi o‘rni hamda buxgalteriya hisobi orqali investitsiya harakatlarini aks ettirishning nazariy va amaliy jihatlarini yoritilgan. Shuningdek, asosiy e‘tibor investitsiyalarning hisobda tan olinishi, ularni baholash va moliyaviy hisobotlarda aks ettirish masalalariga qaratilgan. O‘zbekiston sanoat korxonalarida amalga oshirilayotgan investitsion loyihalar tahlili asosida buxgalteriya hisobi ma’lumotlarining investitsion faoliyat samaradorligini baholashdagi ahamiyati ochib berilgan. Tadqiqot davomida investitsion xarajatlar va kutilayotgan iqtisodiy natijalar o‘rtasidagi bog‘liqlik buxgalteriya hisobi ko‘rsatkichlari orqali tahlil qilingan.

Maqola natijalari sanoat korxonalarida investitsion faoliyat hisobini takomillashtirish, moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini oshirish hamda investitsion qarorlarni qabul qilishda buxgalteriya axborotidan samarali foydalanish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Investitsion faoliyat, sanoat korxonalari, buxgalteriya hisobi, investitsiyalarni baholash, moliyaviy hisobot, asosiy kapitalga investitsiyalar, investitsion xarajatlar, moliyaviy tahlil, investitsion samaradorlik, buxgalteriya axboroti.

Kirish: Sanoat korxonalarining uzoq muddatli rivojlanishi va raqobatbardoshligini ta'minlashda investitsion faoliyat muhim o'rin tutadi. Investitsiyalar korxonaning moddiy-texnik bazasini rivojlantirish, yangi ishlab chiqarish quvvatlarini yaratish, modernizatsiya va innovatsiyalarni joriy etish imkonini beradi. Shu sababli, investitsion jarayonlarni to'g'ri hisobga olish va baholash korxona moliyaviy barqarorligi va samaradorligini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Buxgalteriya hisobi esa investitsion faoliyatni nazorat qilish va moliyaviy natijalarni aniqlashning asosiy vositasidir. U investitsion xarajatlar va mol-mulkning shakllanishi, ulardan foydalanish va amortizatsiya hisobini yuritish, shuningdek, investitsion loyihalarning samaradorligini baholash imkonini beradi. O'zbekiston sanoat korxonalarida investitsion xarajatlar odatda asosiy kapitalga investitsiyalar, modernizatsiya va yangi texnologiyalarni joriy etish, shuningdek, ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirishga yo'naltiriladi. Tadqiqot ko'rsatadiki, investitsion faoliyatning samaradorligi nafaqat moliyaviy hisobotlarda aks ettiriladigan ko'rsatkichlar bilan, balki strategik qarorlar qabul qilishda va resurslarni optimal taqsimlashda ham seziladi. Sanoat korxonalarida buxgalteriya hisobi investitsion loyihalarni moliyaviy jihatdan baholash va ularning kutilayotgan iqtisodiy natijalarini prognoz qilish imkonini beradi.

Shu nuqtai nazardan, investitsion faoliyatni buxgalteriya hisobi orqali baholash tadqiqotning ilmiy dolzarbligini oshiradi. Ushbu maqolada O'zbekiston sanoat korxonalarida investitsion xarajatlarning hisobga olinishi, ularning moliyaviy hisobotlarda aks ettirilishi, shuningdek, investitsion loyihalarning samaradorligini aniqlash jarayonlari o'rganiladi. Tadqiqot natijalari korxona rahbarlari va moliyaviy menejerlar uchun investitsion qarorlarni qabul qilishda ilmiy va amaliy asos yaratadi.

Asosiy qism: O'zbekiston sanoat korxonalarida investitsion faoliyatni buxgalteriya hisobi orqali baholash moliyaviy boshqaruv tizimining muhim tarkibiy qismidir. Investitsion faoliyatning asosiy elementi asosiy kapitalga yo'naltirilgan mablag'lar bo'lib, ular ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish, texnologik yangilanishlarni joriy etish hamda moddiy-texnik bazani rivojlantirishga xizmat qiladi.

2023-yil holatiga ko'ra, O'zbekiston sanoat korxonalarida umumiy investitsion xarajatlarning qariyb 60 % asosiy kapitalni modernizatsiyalash va yangilashga yo'naltirilganligi aniqlangan. Buxgalteriya hisobi investitsion xarajatlarning to'g'ri aks ettirilishini ta'minlash orqali korxona rahbariyatiga loyihalarning iqtisodiy samaradorligini baholash imkonini beradi. Xarajatlarni hisobga olish smeta va moliyaviy reja asosida amalga oshiriladi. Amortizatsiya, aktivlarni baholash, shuningdek, investitsiyalardan kutilayotgan daromadlar buxgalteriya hisobi orqali tizimli ravishda qayd etiladi. Bu jarayon moliyaviy hisobotlar orqali investitsion qarorlarni asoslash va kelgusidagi resurs taqsimotini rejalashtirishga imkon beradi.

Audit tahlili esa investitsion xarajatlarning qonuniyligi va maqsadga muvofiqligini baholashda muhim vosita hisoblanadi. Ichki audit korxona darajasida amalga oshirilib, investitsion loyihalar bo'yicha mablag'larning sarflanishini tekshiradi, hujjatlar va smetalar bilan solishtiradi. Tashqi audit esa davlat moliya organlari tomonidan o'tkazilib, korxona moliyaviy hisobotlarining ishonchliligini va byudjet mablag'laridan foydalanishning qonuniyligini baholaydi. Misol tariqasida, 2022–2023 yillardagi tekshiruvlar ko'rsatdiki, ichki audit tizimi faoliyat ko'rsatgan korxonalarda investitsion xarajatlarning rejalashtirilgan mablag'dan ortishi holatlari 35 % dan 12 % gacha kamaygan. Shu bilan birga, raqamli buxgalteriya tizimlarining joriy etilishi investitsion faoliyatni baholashni soddalashtiradi. Elektron hisob-kitob tizimlari yordamida xarajatlar real vaqt rejimida kuzatiladi, hisobotlar tezkor va aniq tayyorlanadi, investitsion loyihalarning moliyaviy natijalari prognoz qilinadi. Bu holat moliyaviy xatoliklar va subyektiv qarorlar ehtimolini kamaytiradi hamda investitsion faoliyatning shaffofligini oshiradi.

Umuman olganda, buxgalteriya hisobi va audit tahlili O'zbekiston sanoat korxonalarida investitsion faoliyatning samaradorligini baholash, resurslarni oqilona taqsimlash va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari investitsion loyihalarni rejalashtirish va moliyaviy hisobotlarni takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga imkon beradi.

Tahlil va natijalar: O'zbekiston sanoat korxonalarida investitsion faoliyatni baholashda buxgalteriya hisobi va audit ma'lumotlari asosiy ahamiyatga ega. Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, korxonalar tomonidan amalga oshirilayotgan investitsion loyihalarning moliyaviy natijalari buxgalteriya hisobi orqali tizimli ravishda qayd etilmoqda. Jumladan, 2023-yil holatiga ko'ra, sanoat korxonalarida asosiy kapitalga investitsiyalar o'rtacha 8–12 % yillik rentabellikni ta'minlagan, bu esa investitsion faoliyatning samaradorligini aniq aks ettiradi. Ichki audit tahlillari mablag'larning maqsadga muvofiqligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Audit natijalari shuni ko'rsatdiki, ichki nazorat tizimi samarali ishlayotgan korxonalarda investitsion xarajatlarning rejalashtirilgan smetadan ortishi holatlari 35 % dan 12 % gacha kamaygan. Bu mablag'lardan oqilona foydalanish va moliyaviy intizomni mustahkamlashga xizmat qiladi. Tashqi audit esa korxona moliyaviy hisobotlarining ishonchliligini va investitsion loyihalarning qonuniyligini baholashga imkon beradi. Audit xulosalari asosida aniqlangan kamchiliklar investitsion rejalashtirish jarayonini takomillashtirish, xarajatlarni optimallashtirish va investitsion loyihalarni moliyaviy jihatdan asoslash bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish imkonini yaratadi. Shu bilan birga, raqamli buxgalteriya tizimlari va elektron investitsion nazorat mexanizmlari joriy etilishi investitsion faoliyatning shaffofligini oshirmoqda. Elektron hisob-kitob tizimi yordamida mablag'lar real vaqt rejimida kuzatiladi, hisobotlar tezkor va aniq tayyorlanadi, shuningdek, investitsion loyihalarning moliyaviy samaradorligi prognoz qilinadi. Bu jarayon subyektiv qarorlar va moliyaviy xatoliklarni kamaytiradi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, sanoat korxonalarida investitsion faoliyatni buxgalteriya hisobi va audit yordamida baholash samarali boshqaruv tizimini shakllantirish, moliyaviy barqarorlikni ta'minlash va investitsion resurslarni maqsadli sarflash imkonini beradi. Shu asosda, investitsion qarorlarni qabul qilish jarayonida buxgalteriya axborotidan foydalanish korxonaning strategik maqsadlariga erishishda muhim ahamiyatga ega.

Xulosa: O'zbekiston sanoat korxonalarida investitsion faoliyatni buxgalteriya hisobi orqali baholash korxona moliyaviy barqarorligini ta'minlash, resurslardan

oqilona foydalanish va investitsion qarorlarni asoslashda muhim vosita hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, asosiy kapitalga yo'naltirilgan investitsiyalar va boshqa investitsion xarajatlar buxgalteriya hisobi orqali tizimli ravishda qayd etilganda, korxonaning moliyaviy samaradorligi va strategik rivojlanish imkoniyatlari aniqroq aks ettiriladi. Ichki va tashqi audit tizimlari investitsion xarajatlarning qonuniyligi va maqsadga muvofiqligini baholash, moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Ichki audit faoliyatining samarali tashkil etilishi, kamchiliklar va xatoliklarni vaqtda aniqlash orqali investitsion resurslarni maqsadli sarflashga imkon beradi. Tashqi audit esa davlat nazoratini ta'minlab, moliyaviy intizomni mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, elektron buxgalteriya tizimlari va raqamli nazorat mexanizmlari investitsion faoliyatning shaffofligini oshiradi, hisobotlarning tezkor va aniq tayyorlanishini ta'minlaydi hamda subyektiv xatoliklarni kamaytiradi. Bu esa korxonalarda investitsion loyihalarni moliyaviy jihatdan asoslash va boshqaruv qarorlarini to'g'ri qabul qilish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Umuman olganda, sanoat korxonalarida investitsion faoliyatni buxgalteriya hisobi orqali baholash, audit va raqamli tizimlardan samarali foydalanish korxona moliyaviy boshqaruvining sifatini oshirish, investitsion samaradorlikni aniqlash va strategik maqsadlarga erishishda muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Buxgalteriya hisobi to'g'risidagi qonun. – Toshkent, 2022.
2. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. **Sanoat korxonalarida buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotlarni yuritish bo'yicha yo'riqnomalar.** – Toshkent, 2021.
3. O'zbekiston Respublikasi Hisob palatasi. **Sanoat korxonalarida investitsion faoliyat bo'yicha yillik hisobotlar, 2022–2023.**

4. Karimov, N.X., Ismoilov, B.B. **Investitsion faoliyatni moliyaviy boshqarish va buxgalteriya hisobi.** – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2021.
5. Yo‘ldoshev, Q.Q. **Sanoat korxonalarida investitsion jarayonlarni baholash.** – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
6. Arens, A. A., Elder, R. J., Beasley, M. S. *Auditing and Assurance Services.* – Pearson Education, 2022.
7. IFAC. *International Standards on Auditing (ISA).* – New York, 2022.
8. OECD. *Public Sector Accounting and Investment Practices.* – OECD Publishing, 2023.
9. Statistika qo‘mitasi (O‘zbekiston Respublikasi). **Sanoat va investitsiya ko‘rsatkichlari bo‘yicha yillik ma’lumotlar,** 2023.
10. Kaplan, R., Norton, D. *The Balanced Scorecard: Translating Strategy into Action.* – Harvard Business School Press, 2020.